

ՈՒՒԲԻՆԱ ՊԵՏՐՈՍՅԱՆ

ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի քաղաքացիական իրավունքի ամբիոնի ասիստենտ, ի.գ.թ.

ՄԻԼԵՆԱ ԱՐՇԱԿՅԱՆ

ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի քաղաքացիական իրավունքի ամբիոնի մագիստրոս

**ՓՈԽՆԱԿ ՄԱՅՐՈՒԹՅԱՆ
ՊԱՅՄԱՆԱԳՐԱՅԻՆ ԿԱՐԳԱՎՈՐՄԱՆ
ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ**

Հոդվածը նվիրված է վերարտադրողականության օժանդակ տեխնոլոգիաների տարատեսակներից մեկի՝ «փոխնակ մայրության» ինստիտուտի կիրառության շրջանակներում կնքվող պայմանագրերի իրավական էության բացահայտմանը: Մասնավորապես, հոդվածում անդրադարձ է կատարվում փոխնակ մայրության պայմանագրի իրավական բնույթին, քննարկվում են պայմանագրի կնքման առանձնահատկությունները, վեր են հանվում գործող իրավակարգավորումների բացերը, խնդրահարույց կողմերը, ինչպես նաև ներկայացվում են ինստիտուտի պայմանագրային կարգավորման կատարելագործմանն ուղղված օրենսդրական փոփոխությունների առաջարկներ:

Հիմնաբառեր- Փոխնակ մայր, վերարտադրողականության օժանդակ տեխնոլոգիա, նախատեսված ծնող, փոխնակ մայրության պայմանագիր, պատվիրատու, իմպլանտացիա, ներպատվաստում, ռեալ պայմանագիր, կոնսենսուալ պայմանագիր:

Ներածություն

Փոխնակ մայրության ինստիտուտի՝ որպես անպտղության հաղթահարման միջոցի ներթափանցումը սոցիալ-իրավական համակարգ մի կողմից հնարավորություն ընձեռեց մարդուն իրացնելու իր վերարտադրողական և ընտանեկան-անձնական իրավունքները, մյուս կողմից կանգնեցրեց իրավական և բարոյական մի շարք խնդիրների առաջ:

Փոխնակ մայրությունը, հանդիսանալով վերջին տասնամյակներում դինամիկ զարգացում ապրած և լայն տարածում գտած վերարտադրողականության օժանդակ տեխնոլոգիա, թեև օրենսդրական մակարդակում ստացել է իրավական կարգավորում, սակայն օրենսդրի կողմից համակողմանի անդրադարձ չի կատարվել այդ գործընթացի հիմքում ընկած պայմանագրային հարաբերություններին, որոնք հանդիսանում են այս գործընթացի իրավական առանցքը: Մասնավորապես, ՀՀ օրենսդրությամբ դեռևս հստակեցված չեն փոխնակ մայրության պայմանագրի իրավական բնույթը, կողմերի փոխադարձ իրավունքներն ու պարտականությունները, պայմանագրային դրույթների խախտման դեպքում կիրառվող պատասխանատվության միջոցները: Ընդ որում, հարկ է նկատել, որ այս խնդիրն առկա է ոչ միայն Հայաստանի Հանրապետությունում, այլև արտասահմանյան երկրներում:

Հետազոտություն

Փոխնակ մայրության կիրառման գործընթացում ծագող պայմանագրային հարաբերություններ-

րի համապարփակ իրավական կարգավորման բացակայությունը միգուցե պայմանավորված է նրանով, որ տեսական մակարդակում բացակայում է այս հարցի շուրջ ձևավորված միասնական մոտեցումը: Սի խումբ իրավագետներ գտնում են, որ փոխնակ մայրության պայմանագիրը պետք է դասել քաղաքացիաիրավական պայմանագրերի շարքին՝ այն պատճառաբանությամբ, որ այն, ըստ էության, նման է կա՛ն ծառայությունների մատուցման պայմանագրին, կա՛ն առքուվաճառքի պայմանագրին (որոշ դեպքերում նաև գտնում են, որ սա խառը պայմանագիր է), իրավագետների մյուս խմբի կարծիքով փոխնակ մայրության պայմանագիրը պետք է դիտարկել ոչ թե քաղաքացիական, այլ ընտանեկան իրավունքի տիրույթում՝ դասելով այնպիսի պայմանագրերի շարքին, ինչպիսին է, օրինակ, ամուսնական պայմանագիրը, քանի որ փոխնակ մայրության պայմանագրով առաջին հերթին կարգավորվում են ծնողների իրավունքներն ու պարտականությունները, բացի այդ՝ այն շոշափում է պայմանագրի կնքման արդյունքում ծնվող երեխայի իրավունքներն ու օրինական շահերը: Փոխնակ մայրության պայմանագրի իրավական բնույթի կապակցությամբ նման մոտեցումների առկայությունն ինքնին թույլ չի տալիս պատշաճ կերպով որակելու կողմերի իրավունքների ու պարտականությունների բնույթը, մինչդեռ այդ պայմանագիրը հանդիսանում է փոխնակ մայրության գործընթացում կողմերի միջև առաջացող հարաբերությունները մանրամասն կարգավորող միակ իրավական փաստաթուղթը: Մասնավորապես, այդ պայմա-

www.aradaratutyunjurnal.com

նագրով են սահմանվում նախատեսված ծնողների³ և փոխնակ մոր իրավունքներն ու պարտականությունները, ապագա երեխայի փոխանցման կարգը, պայմանագրային պարտավորությունները չկատարելու, պայմանագրից հրաժարվելու իրավական հետևանքները, այդ ամենի համար կողմերի պատասխանատվությունը: Այն դեպքերում, երբ պայմանագրի կողմ է հանդիսանում նաև համապատասխան բուժական հաստատությունը, ապա անհրաժեշտություն է առաջանում կարգավորելու նաև փոխնակ մայրության գործընթացում վերջինիս իրավունքներն ու պարտականությունները, պատասխանատվությունը և մի շարք այլ հարցեր:

Բոլորովին այլ հարց է, որ մինչ այժմ քննարկվող պայմանագրային հարաբերություններն օրենսդրական մակարդակով չեն կարգավորվել:

Այսպես, ՀՀ իրավական համակարգում փոխնակ մայրության պայմանագրերի կնքման կարգին և պայմաններին անդրադարձ է կատարվում միայն ՀՀ կառավարության 2017 թվականի հոկտեմբերի 26-ի «ԴՆԹ-Ի որոշման (ներառյալ՝ նմուշառման) կարգը և ժամկետները սահմանելու և Հայաստանի Հանրապետության Կառավարության 2006 թվականի մարտի 9-ի N 351-ն որոշման մեջ լրացում կատարելու մասին» - N 1395-Ն որոշմամբ (այսուհետ նաև՝ Որոշում): Մասնավորապես՝ այն սահմանում է, որ վերարտադրողականության օժանդակ տեխնոլոգիաների, այդ թվում՝ փոխնակ մայրության կիրառման գործընթացում կնքվող պայմանագրերը կարող են ունենալ Կառավարության վերը նշված որոշմանը կցված հավելվածով սահմանված ձևը՝ չնախատեսելով իմպերատիվ պահանջ, որ վերարտադրողական օժանդակ տեխնոլոգիաների կիրառման ցանկացած դեպքում կնքվող պայմանագիրը պետք է ունենա բացառապես նշված որոշմամբ սահմանված ձևն ու կառուցվածքը:

Հարկ է նկատել, որ ՀՀ կառավարության 2017 թվականի հոկտեմբերի 26-ի որոշմամբ նախատեսված պայմանագրի մասնակից է հանդիսանում նաև վերարտադրողականության օժանդակ տեխնոլոգիաների կիրառությամբ զբաղվող բժշկական հաստատությունը, մինչդեռ «Մարդու վերարտադրողական առողջության և վերարտադրողական իրավունքների մասին» ՀՀ օրենքի⁵ (այսուհետ նաև՝ Օրենք) տրամաբանությունից բխում է, որ փոխնակ մայրության պայմանագիրը վերարտադրողական օժանդակ տեխնոլոգիաներից օգտվող անձանց և փոխնակ մոր միջև գրավոր կնքվող և նոտարական վավերացման ենթարկվող երկկողմ փաստաթուղթ/համաձայնությունն է, որով փոխնակ մայրը պարտավորվում է սերունդը փոխանցել նախատեսված ծնողին/ծնողներին (Օրենք, 2-րդ հոդված, 1-ին մաս, 9-րդ կետ, 15-րդ հոդված 6-րդ մաս):

Կարևոր է նաև հաշվի առնել այն, որ Որոշմամբ

առաջարկվող պայմանագրային ձևն ունի բավականին խնդրահարույց կողմեր, թեև դրանով նախատեսվել են թե՛ փոխնակ մոր, և թե՛ նախատեսված ծնողների իրավունքներն ու պարտականությունները կարգավորող դրույթներ, սակայն մի շարք հարցերի էլ ընդհանրապես անդրադարձ չի կատարվել: Այսպես, օրինակ, քննարկման առարկա չի դարձվել փոխնակ մոր պատճառով հղիության ընդհատման դեպքում վրա հասնող պատասխանատվության հարցը, անդրադարձ չի կատարվել երեխայի մոտ հիվանդությունների առկայության դեպքում կողմերի իրավունքներին և պարտականություններին, փոխնակ մոր կողմից երեխային նախատեսված ծնողներին հանձնելու պայմանագրային պարտականության խախտման իրավական հետևանքներին և այլն: Բացի այդ, կան պայմանագրային դրույթներ, որոնք բավականաչափ խնդրահարույց են: Օրինակ՝ նախատեսված ծնողների վճարային պարտավորությունների կատարման, և փոխնակ մոր՝ համապատասխան վճարումներն ստանալու վերաբերյալ դրույթները, որոնք էականորեն անբարենպաստ վիճակում են դնում փոխնակ մորը, մասնավորապես՝ նախատեսվել է, որ վճարումները ենթակա են կատարման միայն հղիությունը հաստատվելու պահից, իսկ ներպատաստման բոլոր փորձերի անհաջողության դեպքում (ընդ որում այդպիսի փորձերը կարող են կատարվել մինչև երեք անգամ) և, կազմակերպության կարծիքով, փոխնակ մոր հղիության հետագա անհնարինության դեպքում նախատեսված ծնողները փոխնակ մոր նկատմամբ որևէ վճարային պարտավորություն չեն կրում, այլ միայն համապատասխան բժշկական ծառայությունների կատարման դիմաց վճարման ծախսերն են նրանց կողմից վճարման ենթակա: Փաստորեն, այս կարգավորմամբ մի կողմ են դրվում փոխնակ մոր բարոյահոգեբանական բոլոր զգացմունքները և դրա դիմաց որևէ վճարում, նույնիսկ, չի նախատեսվում: Հետևաբար կարծում ենք, փոխնակ մայրության պայմանագրի վերաբերյալ որոշ իրավակարգավորումներ պետք է իմպերատիվ կերպով սահմանվեն օրենքով, և ոչ թե Կառավարության որոշմամբ նախատեսվեն որպես հայեցողական դիսպոզիտիվ դրույթներ:

Անդրադառնալով Որոշմամբ նախատեսված փոխնակ մայրության պայմանագրի բնույթը որոշելու խնդրին՝ կարևոր է նկատել, որ այն ինքնին իրենից որևէ բարոյություն չի ներկայացնում, քանի որ այդ պայմանագիրը համապատասխանում է ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքով նախատեսված՝ ծառայությունների մատուցման պայմանագրին, դեռ ավելին՝ ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի՝ 777-րդ հոդվածի 3-րդ մասը սահմանում է, որ ծառայությունների վճարովի մատուցման պայմանագրերի վերաբերյալ ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքով նա-

խատեսված կանոնները կիրառվում են նաև բժշկական ծառայությունների պայմանագրերի նկատմամբ: Ուստի այս եռակողմ պայմանագրերի մասով, ինչպես նաև այն երկկողմանի պայմանագրերի, որոնք կնքվում են փոխնակ մոր և համապատասխան բժշկական հաստատության միջև, և նախատեսված ծնողի/ծնողների և բժշկական հաստատության միջև տարակարծություն չկա, որ դրանք ծառայությունների վճարովի մատուցման պայմանագրեր են: Մինչդեռ, բոլորովին այլ հարց է, երբ պրակտիկայում պայմանագրերը կնքվում են անմիջապես փոխնակ մոր ու նախատեսված ծնողների միջև և անհրաժեշտություն է առաջանում պարզելու, թե այդ պայմանագրերն ինչ բնույթ ունեն:

Այսպիսով ողջ վերոգրյալը վկայությունայն մասին, որ փոխնակ մայրության պայմանագրերին դիսպոզիտիվ կարգավորումներով որոշակի անդրադարձ է կատարվում միայն վերը նշված Ռոշման համատեքստում, և դա պայմանավորված է նաև նրանով, որ դեռևս բացակայում է միասնական պրակտիկական առ այն, թե փոխնակ մայրության պայմանագրերը ՀՀ իրավական համակարգում ինչպիսի դասակարգման պետք է ենթարկվեն և ինչ պայմանագրեր պետք է կնքվեն՝ վերաբրտադրողականության օժանդակ այս տեխնոլոգիայի կիրառման, այն է՝ փոխնակ մայրության իրականացման գործընթացում առաջացող իրավահարաբերությունները կարգավորելու համար:

Ինչպես նշվեց, որոշ հեղինակներ կտրականապես դեմ են այն թեզին, որ փոխնակ մայրության պայմանագիրը կարող է դասվել քաղաքացիաիրավական պայմանագրերի թվին: Օրինակ՝ Յ. Օ.Լեբեդևան կարծում է, որ փոխնակ մայրության պայմանագրի էությունը ծնողական անձնական ոչ գույքային իրավունքների փոխանցումն է փոխնակ մորից կենսաբանական ծնողներին, հետևաբար այս պայմանագիրը չի կարող դասվել ծառայությունների մատուցման քաղաքացիական պայմանագրերի շարքին՝ հաշվի առնելով միայն այս համաձայնագրի հատուցելի հնարավոր բնույթը: Փոխնակ մայրության պայմանագիրը ընտանեկան իրավական պայմանագրերի հատուկ տեսակ է: Գ. Վ. Բոգդանովայի կարծիքով, կենսաբանական ծնողների և փոխնակ մոր միջև ծագող հարաբերությունները, ինչպես նաև նրանց միջև ծագող հարաբերությունների հատուկ անձնական բնույթը, փոխնակ մոր կողմից կատարվող հատուկ պարտավորությունը, այս պայմանագրի էությունից բխող իրավունքներն ու պարտականություններն այնքան առանձնահատուկ են, որ քաղաքացիական օրենսդրության նորմերը չեն կարող կիրառվել փոխնակ մայրության պայմանագրի նկատմամբ: Ե. Ռ. Սուխարևան գտնում է, որ այս պայմանագրերը դասվում են ընտանեկան-իրավական պայմանագրերի շարքին, քանի

որ այն կնքվում է ծնվող երեխայի և նախատեսված ծնողների միջև ընտանեկան հարաբերությունների հաստատման նպատակով:

Ամփոփելով պետք է նշել, որ հեղինակների նշված մոտեցումներն ընդունելի չեն, և փոխնակ մայրության պայմանագրերը չեն կարող դիտարկվել ընտանեկան օրենսդրության իրավակարգավորումների համատեքստում:

Վերհանելու համար՝ թե ի վերջո փոխնակ մայրության պայմանագրերը, քաղաքացիաիրավական պայմանագրերի շարքում պետք է դասել, թե ընտանեկան իրավունքի կարգավորման ներքո դիտարկել, նախ և առաջ անհրաժեշտ է պարզել վեր հանել դրա էությունը, հասկանալ՝ թե այն ի՞նչ է իրենից ենթադրում:

Այսպես, Օրենքի տրամաբանությունից բխում է, որ փոխնակ մայրության պայմանագիրը վերաբրտադրողական օժանդակ տեխնոլոգիաներից օգտվող անձանց և փոխնակ մոր միջև գրավոր ձևով կնքվող և նոտարական վավերացման ենթարկվող համաձայնությունն է, որով փոխնակ մայրը պարտավորվում է սերունդը փոխանցել նախատեսված ծնողին (ծնողներին): Փաստորեն, փոխնակ մայրության պայմանագիրն այն համաձայնագիրն է, որով մի կողմը՝ փոխնակ մայրը պարտավորվում է մյուս կողմի՝ պատվիրատու ծնող(ներ)ի հանձնարարությամբ և սահմանված վարձատրության դիմաց կամ անվճար հիմունքներով արհեստական բեղմնավորումից հետո մասնակցել սաղմի իմպլանտացիայի գործընթացին, երեխային կրել, ծնել և փոխանցել պատվիրատու ծնող(ներ)ին, իսկ պարտավորությունները չկատարելու դեպքում կրել դրա քաղաքացիաիրավական հետևանքները:

Այսինքն՝ օրենսդրական կարգավորման համաձայն՝ երեխան չի հանդիսանում փոխնակ մայրության պայմանագրի մասնակից սուբյեկտ: Ընդ որում, նույնիսկ եթե համաձայն ենք փոխնակ մայրության պայմանագիրն ընտանեկան իրավունքի տիրույթում դիտարկող հեղինակների այն պնդմանը, թե փոխնակ մայրության պայմանագրի հիման վրա ծագում են ընտանեկան-իրավական հարաբերություններ, ապա կարևոր է ուշադրությունը բեռել այն հանգամանքին, որ այդ ընտանեկան հարաբերությունները ծագում են միայն երեխայի ծննդից և նախատեսված ծնողներին փոխանցելուց հետո, այսինքն՝ կողմերի պայմանագրային պարտավորությունները կատարելուց հետո:

Հետևաբար, պայմանագրի կնքման պահին ձևավորված ընտանեկան հարաբերությունները բացակայում են:

Բացի այդ, հարկ է նկատել, որ ՀՀ Ընտանեկան օրենսգիրքը, ի թիվս այլնի, կարգավորում է անձնական ոչ գույքային և գույքային հարաբերություններն ընտանիքի անդամների միջև՝ ամուսինների, ծնողների և զավակների (որդեգրողների ու որդեգր-

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

վածների), իսկ ընտանեկան օրենսդրությամբ նախատեսված դեպքերում և շրջանակներում՝ մյուս ազգականների և այլ անձանց միջև (ՀՀ Ընտանեկան օրենսգիրք 2-րդ հոդված): Փոխնակ մայրը վերոնշյալ սուբյեկտների շարքում, լավագույն դեպքում, կարող է դիտարկվել որպես «այլ անձ», սակայն հարկ է նկատել Ընտանեկան օրենսգրքում նախատեսված հետևյալ ձևակերպումը՝ «*ընտանեկան օրենսդրությամբ նախատեսված դեպքերում և շրջանակներում՝ մյուս ազգականների և այլ անձանց միջև*», այսինքն՝ «այլ անձինք», այլ անձանց մասնակցությամբ առաջացող հարաբերություններն, առնվազն, պետք է նախատեսված լինեն ընտանեկան օրենսդրությամբ, մինչդեռ՝ ընտանեկան օրենսդրությամբ ընդհանրապես անդրադարձ չի կատարվում փոխնակ մայրությանը, հետևաբար փոխնակ մայրը չի կարող դիտարկվել նաև այլ անձանց շարքում:

Ուստի, ելնելով վերոգրյալից՝ գտնում ենք, որ եթե փոխնակ մայրության պայմանագիրն օրենսդրական կարգավորումների համաձայն կնքվում է փոխնակ մոր և նախատեսված ծնողի/ծնողների միջև, ապա խոսք լինել չի կարող կողմերի միջև ընտանեկան հարաբերությունների ծագման մասին և փոխնակ մայրության պայմանագիրը չի կարող կարգավորվել ընտանեկան իրավունքի նորմերով, հետևաբար այն պետք է դասել քաղաքացիաիրավական պայմանագրերի շարքին:

Բացի այդ, փոխնակ մայրության պայմանագիր կնքելով՝ կողմերից յուրաքանչյուրը հետապնդում է իր շահը: Մասնավորապես՝ նախատեսված ծնողների շահը կայանում է երեխա ունենալու մեջ, իսկ փոխնակ մոր շահը՝ փոխնակ մայրության արդյունքում տրվող վարձատրությունն ստանալու մեջ, իսկ որոշ դեպքերում նաև անպտղությամբ տառապող անձանց՝ երեխայի բերկրանքն զգալու կարողություն պարզելու մեջ¹²: Այսինքն՝ փոխնակ մայրության պայմանագրի հիման վրա ծագող վերոնշյալ հարաբերություններն ընտանեկան օրենսդրությամբ կարգավորման ենթակա հարաբերությունների շարքում դասվել չեն կարող ոչ միայն սուբյեկտային կազմի, այլև պայմանագրով հետապնդվող նպատակների համատեքստում, իսկ պետությունը չի կարող այն դիտարկել ընտանեկան իրավունքի շրջանակներում և իրականացնել դրա մասնակիցների իրավունքների և օրինական շահերի պաշտպանություն, քանի որ **ընտանեկան իրավունքի համատեքստում** պետության կողմից պաշտպանության ենթակա են ընտանիքը, մայրությունն ու մանկությունը և ոչ թե մարդու վերարտադրողական իրավունքները:

Փոխնակ մայրության պայմանագիրը դիտարկելով քաղաքացիաիրավական պայմանագրերի շարքում, հաջորդ կարևոր հարցը, որը պետք է առնել քննության այն է, թե փոխնակ մայրության

դեպքում ինչպիսի պայմանագիր պետք է կնքվի: Իրատեսական է երկու տիպի պայմանագրերի դիտարկումը, այն է՝ առքուվաճառքի և ծառայությունների մատուցման պայմանագիրը: *Եթե հարցը դիտարկվում է առուվաճառքի պայմանագրի համատեքստում, ապա առաջ է գալիս հիմնարար խնդիր, այն է՝ ինչն է տվյալ գործարքի իրական առարկան՝ երեխան, թե՞ սաղմը: Դրան հաջորդում է մեկ այլ կարևոր հարցադրում՝ արդյո՞ք սաղմը, պտուղը կամ ձևավորման փուլում գտնվող մարդկային էակը կարող են հանդես գալ որպես քաղաքացիաիրավական գործարքի առարկա:*

Սրա հետ կապված նախ հարկ է նշել, որ քաղաքացիական օրենսդրությունը առուվաճառքի պայմանագրի առարկա է դիտարկում գույքը (ՀՀ Քաղաքացիական օրենսգրքի 470-րդ հոդված, 1-ին մաս): Այս տրամաբանությամբ, եթե կնքվում է առուվաճառքի պայմանագիր, ապա ստացվում է, որ սպազա երեխան, սաղմը փաստացի ընկալվում են որպես քաղաքացիա-իրավական շրջանառության մեջ գտնվող գույքեր, ապրանքային բնույթի օբյեկտներ: Ընդ որում, դա բխում է նաև այն օրենսդրական կարգավորումից, համաձայն որի՝ այն օբյեկտները, որոնք հանված են քաղաքացիական շրջանառությունից սահմանվում են օրենքով (ՀՀ Քաղաքացիական օրենսգիրք, 133-րդ հոդված, 2-րդ մաս), իսկ գործող օրենսդրությունը սաղմը չի դասում նման շրջանառությունից հանված օբյեկտների շարքին, ուստի և կարելի է եզրակացնել, որ այն, իրավական իմաստով, կարող է դիտարկվել որպես քաղաքացիական շրջանառության մեջ գտնվող օբյեկտ: Հետևաբար, եթե գործարքի առարկա ընդունվում է սաղմը՝ որպես գույքային բնույթի օբյեկտ, ապա տվյալ հարաբերությունները հնարավոր է դիտարկել քաղաքացիաիրավական կարգավորման դաշտում:

Այսինքն՝ փոխնակ մայրության պայմանագրի դիտարկումը որպես առքուվաճառքի պայմանագրի ենթատեսակ, ենթադրում է, որ սաղմը հանդիսանում է առքուվաճառքի պայմանագրի օբյեկտ, ինչն էլ նսեմացնում է մարդկային կյանքի էությունը: Սաղմը նոր ձևավորվող կենդանի օրգանիզմ է, կյանքի սկիզբն է, ուստի մարդու կյանքը առքուվաճառքի պայմանագրի առարկա դիտարկելը նույնիսկ իր մեջ բովանդակում է քրեաիրավական տարրեր: Հետևաբար, միայն սա բավարար է փոխնակ մայրության պայմանագիրը առքուվաճառքի պայմանագրերի շարքում չդասելու համար: Ինչ վերաբերում է փոխնակ մայրության պայմանագրի՝ ծառայությունների մատուցման պայմանագրի ենթատեսակ հանդիսանալուն, ապա հարկ է նկատել, որ նույնիսկ ծառայությունների մատուցման պայմանագրի վերաբերյալ գիտնականների մոտեցումները միանշանակ չեն: Մասնավորապես՝ մի խումբ գիտնականներ պնդում են, որ փոխնակ մայրու-

www.aradadutyjournal.com

www.aradaradutyjournal.com

թյունը կարող է իրականացվել ինչպես վճարովի, այնպես էլ անվճար հիմքում քննարկելով, մինչդեռ ՀՀ Քաղաքացիական օրենսգիրքը նախատեսում է միայն ծառայությունների վճարովի մատուցման պայմանագրերի վերաբերյալ իրավակարգավորումներ, և նման պայմաններում հնարավոր չէ փոխնակ մայրության վճարովի պայմանագիրը դասել քաղաքացիական պայմանագրերի մի տեսակի շարքում, իսկ անհատույց հիմունքներով իրականացվող փոխնակ մայրության պայմանագրերը՝ մեկ այլ տեսակի շարքում այն դեպքում, երբ այդ պայմանագրերը միմյանցից տարբերվում են միայն վճարովի կամ անվճար լինելու հիմքով: Այնուամենայնիվ, մի խումբ գիտնականներ, այս ամենով հանդերձ, շարունակում են պնդել, որ փոխնակ մայրության պայմանագրերը պետք է դասել ծառայությունների մատուցման պայմանագրերի շարքին: Այսպես, օրինակ, Յու. Ա. Դրոնովան գտնում է, որ փոխնակ մայրության պայմանագրի առարկան փոխնակ մոր և նախատեսված ծնողների կողմից կատարման ենթակա որոշակի գործողությունների ամբողջությունն է, մասնավորապես՝ փոխնակ մոր կողմից իրականացվող այն գործողությունների, որոնք կապված են երեխային կրելու հետ և նախատեսված ծնողների այն գործողությունների, որոնք կապված են փոխնակ մոր կողմից մատուցված ծառայությունների համար վճարումների կատարման հետ: Համաձայնում ենք, այս մոտեցման հետ այնքանով, որ փոխնակ մայրության պայմանագրի առարկան երեխային կրելը և նախատեսված ծնողներին փոխանցելն է, այսինքն՝ ինքնատիպ ծառայությունների մատուցումը: Անգամ այն դեպքում, երբ փոխնակ մայրության պայմանագիրը կնքվում է արտոնաբանական հիմունքներով, նախատեսված ծնողները միևնույն է պարտավորվում են փոխնակ մորը հղիության ընթացքում ցուցաբերել նյութական օգնություն և կոմպենսացնել երեխային կրելու ընթացքում կատարվող ծախսերը՝ ներառյալ բժշկական հետազոտությունների համար կատարված բոլոր ծախսերի, համապատասխան սննդակարգի, հագուստի, ժամանակավոր անաշխատունակության համար կատարման ենթակա վճարումները: Ընդ որում, այս ծախսերը նախատեսված ծնողների կողմից կատարման ենթակա են անկախ այն հանգամանքից, թե փոխնակ մայրությունը կատարվում է կոմերցիոն, թե արտոնաբանական հիմքում քննարկելով¹⁵: Բացի այդ, ծառայությունը որպես իրավական կատեգորիա հանդիսանում է քաղաքացիական իրավահարաբերությունների օբյեկտ՝ անկախ դրա վճարովի կամ անվճար լինելու հանգամանքից:

Հարկ է նաև նկատել, որ փոխնակ մայրության պայմանագրի քաղաքացիաիրավական պայմանագիր լինելը բխում է նաև դրա կոնսենսուալ բնույթից¹⁴: Փոխնակ մայրության պայմանագրի բնույթի

որոշման համատեքստում կարևոր է այս հարցին անդրադարձ կատարելը, քանի որ պայմանագրի կոնսենսուալ կամ ռեալ լինելու վերաբերյալ առկա մոտեցումները ևս միանշանակ չեն:

Այսպես, Ն. Ֆ. Չվենիգոռոսկայան գտնում է, որ փոխնակ մայրության պայմանագրերը ռեալ պայմանագրեր են, քանի որ կողմերի իրավունքներն ու պարտականությունները ծագում են միայն սաղմի ներպատվաստման/տեղադրման դեպքում, այսինքն՝ սաղմը փոխնակ մորը փոխանցելու պահից¹⁵: Մինչդեռ, փոխնակ մայրության պայմանագրի՝ որպես ռեալ պայմանագրի դիտարկումը հանգեցնում է նրան, որ փոխնակ մայրը նախատեսված ծնողների նկատմամբ երեխայի փոխանցման կապակցությամբ որևէ պարտավորություն չի ունենում¹⁶: Այսինքն՝ փոխնակ մայրության պայմանագիրը ռեալ պայմանագիր դիտարկելը կարող է հանգեցնել նրան, որ փոխնակ մայրը հրաժարվի սաղմի իմպլանտացիայի կատարումից: առանց որևէ բացասական հետևանքներ կրելու՝ էականորեն անբարենպաստ վիճակում դնելով պատվիրատուներին՝ նախատեսված ծնողներին, հատկապես եթե վերջիններս կատարած լինեն բոլոր վճարումները: Հետևաբար, ինչպես նշում է Մ. Վ. Անտոկոլսկայան, փոխնակ մայրության պայմանագիրը պետք է կնքել նախքան սաղմի ներպատվաստումը (հակառակ դեպքում՝ պայմանագիրը սաղմի իմպլանտացիայից հետո փոխնակ մայրության պայմանագրի կնքումը¹⁷ հակասում է բարոյականության հիմունքներին)¹⁸: Սա ևս վկայում է այն մասին, որ փոխնակ մայրության պայմանագիրը չի կարող համարվել ռեալ պայմանագիր: Ամփոփելով՝ նշենք, որ միանում ենք այն իրավագետներին, ովքեր փոխնակ մայրության պայմանագիրը կնքված են համարում կողմերի միջև պայմանագրի էական պայմանների վերաբերյալ փոխադարձ համաձայնության ձեռքբերման պահից, այդպիսով՝ փոխնակ մայրության պայմանագիրը համարելով կոնսենսուալ պայմանագիր:

Սույն հոդվածի շրջանակներում կարևոր է նաև անդրադառնալ փոխնակ մայրության պայմանագրի կողմերի պատասխանատվության հարցին, որն, ըստ էության, կարգավորվում է քաղաքացիական օրենսդրությամբ¹⁹: Քանի որ այս պայմանագիրը երկկողմանի է, իրավունքներ և պարտականություններ է առաջացնում երկու կողմերի համար, ուստի պայմանագրային պարտավորությունների չկատարման կամ ոչ պատշաճ կատարման համար պատասխանատվություն պետք է կրեն և՛ փոխնակ մայրը, և՛ պատվիրատու ծնողները: Ընդ որում, կարևոր է նկատել, որ օրենսդրական մակարդակում բացակայում են փոխնակ մայրության պայմանագրի դրույթների խախտման դեպքում վրա հասնող պատասխանատվության վերաբերյալ դրույթները, ուստի ստեղծված իրավիճակում գոր-

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

ծում են քաղաքացիական օրենսդրությամբ ամրագրված պարտավորությունների խախտման դեպքում վրա հասնող ընդհանուր պատասխանատվության միջոցները: Մասնավորապես՝ փոխնակ մայրության պայմանագրով նախատեսված պարտավորությունները չկատարելու կամ ոչ պատշաճ կատարելու համար երկկողմանի վրա հասնող պատասխանատվությունը պատճառված վնասի հատուցումն է, սակայն հարկ է նկատել, որ այն ապացուցելը պրակտիկ մակարդակում կարող է որոշակի դժվարություններ առաջացնել, հատկապես, երբ խոսքը պատճառված բարոյա-հոգեբանական վնասի մասին է, իսկ պատճառված վնասի հատուցման չափը որոշելն էլ ավելի խնդրահարույց է, ուստի գտնում ենք, որ կողմերի միջև համապատասխան պարտավորությունների խախտման համար հստակ որոշակի չափով վնասի հատուցման պարտավորություն նախատեսված լինելը փոխնակ մայրության պայմանագրերի երկկողմանի կատարումը առավել երաշխավորված կդարձնի:

Եզրակացություն

Ուստի, ելնելով ողջ վերոգրյալից և փոխնակ մայրության պայմանագիրը դիտարկելով ծառայությունների մատուցման քաղաքացիաիրավական պայմանագրի ենթատեսակ՝ գտնում ենք, որ օրենսդրական մակարդակում՝ ՀՀ Քաղաքացիական օրենսգրքում՝ ծառայությունների մատուցման պայմանագրին նվիրված 5-րդ ենթաբաժնում պետք է նախատեսել նոր 39.1-րդ գլուխը, որն ամբողջությամբ նվիրված կլինի փոխնակ մայրության պայմանագրին, որտեղ նախատեսված կլինեն պայմանագրի էական պայմաններին, կողմերի իրավունքներին և պարտականություններին, ինչպես նաև պայմանագրային պարտավորությունների չկատարման դեպքում վրա հասնող իրավական հետևանքների վերաբերյալ դրույթներ:

Բացի այդ նպատակ ունենալով ընդգծել փոխնակ մայրության պայմանագիրը բնութագրող հիմնական հատկանիշները՝ պայմանագրի քաղաքացիաիրավական բնույթը, դրա՝ երկկողմանի գործարք լինելը, կոնսենսուալ բնույթը, գրավոր կարգով կնքման և նոտարական վավերացման ենթակա լինելը և ծառայությունների մատուցման պայմանագրի ենթատեսակ դիտարկելը, առաջարկում ենք նաև նախատեսել փոխնակ մայրության պայմանագրի հետևյալ սահմանումը.

1. Փոխնակ մայրության պայմանագրով մի կողմը՝ փոխնակ մայրը պարտավորվում է սերունդը փոխանցել վերարտադրողական օժանդակ տեխնոլոգիաներից օգտվող անձին/անձանց, այն է՝ նախատեսված ծնողին (ծնողներին), իսկ նախատեսված ծնողը (ծնողները) պարտավորվում են կատարել սույն պայմանագրով նախատեսված վճարային պարտավորությունները:

2. Փոխնակ մայրության պայմանագիրը կնքված է համարվում բոլոր էական պայմանների շուրջ կողմերի փոխադարձ համաձայնության ձեռքբերման պահից:

3. Փոխնակ մայրության պայմանագիրը կնքվում է գրավոր և ենթակա է նոտարական վավերացման: Գործարքի նոտարական ձևը չպահպանելը հանգեցնում է գործարքի անվավերության: Նման գործարքն առոչինչ է:

Միևնույն ժամանակ, նպատակ հետապնդելով փոխնակ մայրության գործընթացում առաջացող պայմանագրային հարաբերություններում առավել արդյունավետ կազմակերպել երեխայի և նախատեսված ծնողների իրավունքների և օրինական շահերի պաշտպանությունը, առաջարկում ենք, որ փոխնակ մայրության բոլոր տիպի պայմանագրերում նախատեսվեն պատասխանատվություն սահմանող հետևյալ նորմերը.

«Փոխնակ մոր կողմից փոխնակ մայրության պայմանագրի կնքման պահից դրա գործողության ողջ ընթացքում թմրանյութերի, թունանյութերի, ալկոհոլի և այլ վնասակար նյութերի, երեխայի կյանքին և առողջությանը սպառնացող ղեղամիջոցների օգտագործման, միջամտությունների իրականացման, ինչպես նաև հղիության արհեստական ընդհատման դեպքում, բացառությամբ, երբ ղեղամիջոցի օգտագործման կամ միջամտության իրականացման կամ հղիության ընդհատման այլընտրանքային և բժշկական ցուցումներով թույլատրելի տարրերակներ առկա չեն, փոխնակ մորը սույն պայմանագրով նախատեսված վճարումները հատուցման ենթակա չեն, իսկ փոխնակ մայրը պարտավոր է հատուցել նախատեսված ծնողի/ծնողների կողմից մինչ այդ կատարված բոլոր վճարումները և ծախսերը:

Փոխնակ մոր կողմից պայմանագրային մյուս պարտավորությունները չկատարելու կամ ոչ պատշաճ կատարելու դեպքում վերարտադրողականության օժանդակ տեխնոլոգիաներից օգտվող անձինք փոխնակ մոր նկատմամբ որևէ այլ վճարային պարտավորություն չեն կրում:»

¹ Տե՛ս Արթյուշինա Օլգա Նիկոլաևնա, Սուխոմարինա Մարինա Վլադիմիրովնա - Правовая природа договора о суррогатном материнстве; Вестник КГУ № 1, 2018, էջ 234: Հասանելի է հետևյալ հղմամբ՝ <file:///C:/Users/user/Downloads/pravovaya-priroda-dogovora-o-surrogatnom-materinstve.pdf>, 01.03.2026թ. դրությամբ: Տե՛ս նաև Пянченко К. А. - Правовая Природа договора суррогатного материнства; Молодежная юридическая наука Alma Mater – 2022 Материалы международной научной конференции студентов, магистрантов и аспирантов, էջեր 323-324, Чашкова С. Ю. - Система договорных обязательств в российском семейном праве: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / С. Ю. Чашкова. - Москва, 2004, էջ 23: Հասանելի է հետևյալ՝ https://pureportal.spbu.ru/files/108292010/_Alma_Mater_2022.pdf հղմամբ - 01.03.2026 թ. դրությամբ:

² Տե՛ս Лебедева Ю. О. - Некоторые проблемы правового регулирования вспомогательных репродукции в свете нового Федерального закона «Об основах охраны здоровья граждан в Российской Федерации». // Медицинское право. 2012. № 2, էջ 16, Богданова Г. В., - Проблемы правового регулирования личных и имущественных отношений между родителями и детьми: Дисс. Канд. юрид. наук. Саратов, 1999, էջ 80:

³ «Մարդու վերարտադրողական առողջության և վերարտադրողական իրավունքների մասին» ՀՀ օրենքի 2-րդ հոդվածում ամրագրված են հիմնական հասկացությունները, որի 1-ին մասի 8-րդ կետի համաձայն՝ «նախատեսված ծնողներ՝ գույզեր կամ անհասներ, որոնք դիտարկում են փոխնակ մայրությունը որպես ծնող դառնալու միջոց՝ իրենց կամ դուրսից սեռաբաժանող ստացված սաղմ օգտագործելով»:

⁴ Տե՛ս ՀՀ Կառավարության 2006 թվականի մարտի 9-ի N 351-ն որոշման մեջ լրացում կատարելու մասին» N 1395-Ն որոշումը: Ընդունվել է ՀՀ Կառավարության կողմից՝ 26.10.2017թ., ուժի մեջ է մտել՝ 25.11.2017թ.: ՀՀ ՊՏ 2017.11.15/67(1342) Հոդ.1123:

⁵ Տե՛ս «Մարդու վերարտադրողական առողջության և վերարտադրողական իրավունքների մասին» ՀՀ օրենքի ընդունվել է ՀՀ Ազգային ժողովի կողմից՝ 11.12.2002թ., ուժի մեջ է մտել 07.07.2003թ.:
ՀՀ ՊՏ 2003.01.07/1(236) Հոդ.5:

⁶ Տե՛ս ՀՀ Քաղաքացիական օրենսգիրքն ընդունվել է ՀՀ Ազգային ժողովի կողմից 05.05.1998 թ., ուժի մեջ է մտել 01.01.1999 թ.: ՀՀ ՊՏ 1998.08.10/17(50):

⁷ Տե՛ս Лебедева Ю. О. , նույն աշխատությունը՝ էջ 16:

⁸ Տե՛ս Богданова Г. В. , նույն աշխատությունը՝ էջ 80:

⁹ Տե՛ս Արթյուշինա Օլգա Նիկոլաևնա, Սուխոմարինա Մարինա Վլադիմիրովնա – նույն աշխատությունը՝ էջ 234:

¹⁰ Տե՛ս Արթյուշինա Օլգա Նիկոլաևնա, Սուխոմարինա Մարինա Վլադիմիրովնա – նույն աշխատությունը՝ էջ 234:

¹¹ Տե՛ս ՀՀ ԸՆտանեկան օրենսգիրքն ընդունվել է ՀՀ Ազգային ժողովի կողմից՝ 09.11.2004թ., ուժի մեջ է մտել՝ 19.04.2005թ.: ՀՀ ՊՏ 2005.01.19/4(376) Հոդ.60:

¹² Տե՛ս Արթյուշինա Օլգա Նիկոլաևնա, Սուխոմարինա Մարինա Վլադիմիրովնա – նույն աշխատությունը՝ էջ 235:

¹³ Տե՛ս Малютина А.В. - О правовой природе договора суррогатного материнства // Всероссийский журнал научных публикаций. – 2012. – № 1 (11), էջ 47:

¹⁴ Տե՛ս Большечевская Е.С. - Правовая природа договора суррогатного материнства // Актуальные проблемы российского права. 2011. № 2. էջ 384:

¹⁵ Տե՛ս Звенигородская Н.Ф. Семейно-правовые сделки: проблемы классификации FAMILY // Вестник Омского университета. Серия «Право». – 2011. – № 4 (29) – էջ 81:

¹⁶ Տե՛ս Абрамова Е.Н., Аверченко Н.Н., Арсланов К.М. и др.; под ред. Сергеева А.П., Проспект М. - Комментарий к Гражданскому кодексу Российской Федерации. Часть вторая: учебно-практический комментарий (постатейный) /, 2010.

¹⁷ Տե՛ս Արթյուշինա Օլգա Նիկոլաևնա, Սուխոմարինա Մարինա Վլադիմիրովնա – նույն աշխատությունը՝ էջ 235:

¹⁸ Տե՛ս Пестрикова А.А. Обязательства суррогатного материнства. Дис. ... канд. юрид. наук. Самара, 2007, էջ 111:

ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՅԱՆԿ

1. ՀՀ Քաղաքացիական օրենսգիրքն ընդունվել է ՀՀ Ազգային ժողովի կողմից 05.05.1998 թ., ուժի մեջ է մտել 01.01.1999 թ.: ՀՀ ՊՏ 1998.08.10/17(50):

2. ՀՀ ԸՆտանեկան օրենսգիրքն ընդունվել է ՀՀ Ազգային ժողովի կողմից՝ 09.11.2004թ., ուժի մեջ է մտել՝ 19.04.2005թ.: ՀՀ ՊՏ 2005.01.19/4(376) Հոդ.60:

3. «Մարդու վերարտադրողական առողջության և վերարտադրողական իրավունքների մասին» ՀՀ օրենքն ընդունվել է ՀՀ Ազգային ժողովի կողմից՝ 11.12.2002թ., ուժի մեջ է մտել 07.07.2003թ.: ՀՀ ՊՏ 2003.01.07/1(236) Հոդ.5:

4. «ԴՆԹ-ի որոշման (ներառյալ՝ նմուշառման) կարգը և ժամկետները սահմանելու և Հայաստանի Հանրապետության Կառավարության 2006 թվականի մարտի 9-ի N 351-ն որոշման մեջ լրացում կատարելու մասին» N 1395-Ն որոշումն ընդունվել է ՀՀ Կառավարության կողմից՝ 26.10.2017թ., ուժի մեջ է մտել՝ 25.11.2017թ.: ՀՀ ՊՏ 2017.11.15/67(1342) Հոդ.1123:

5. Абрамова Е.Н., Аверченко Н.Н., Арсланов К.М. и др.; под ред. Сергеева А.П., Проспект М. - Комментарий к Гражданскому кодексу Российской Федерации. Часть вторая: учебно-практический комментарий (постатейный) /, 2010:

www.araratjournal.com

6. Артюшина О. Н., Прохорова М. В. - Правовая природа договора о суррогатном материнстве; Вестник КГУ № 1, 2018, № 234: Հասցեի է հետևյալ հղմամբ՝ file:///C:/Users/user/Downloads/pravovaya-priroda-dogovora-o-surrogatnom-materinstvc.pdf, 01.03.2026թ.:
7. Богданова Г. В. - Проблемы правового регулирования личных и имущественных отношений между родителями и детьми: Дисс. Канд. юрид. наук. Саратов, 1999, № 80:
8. Большевская Е. С. - Правовая природа договора суррогатного материнства // Актуальные проблемы российского права. 2011. № 2, № 384:
9. Звенигородская Н.Ф. Семейно-правовые сделки: проблемы классификации FAMILY // Вестник Омского университета. Серия "Право". – 2011. – № 4 (29) – № 81:
10. Лебедева Ю. О. Некоторые проблемы правового регулирования вспомогательных репродукции в свете нового Федерального закона "Об основах охраны здоровья граждан в Российской Федерации". // Медицинское право. 2012. № 2, № 16:
11. Малютин А. В. - О правовой природе договора суррогатного материнства // Всероссийский журнал научных публикаций. – 2012. – № 1 (11), № 47:
12. Панченко К. А. - Правовая Природа договора суррогатного материнства; Молодежная юридическая наука Alma Mater – 2022 Материалы международной научной конференции студентов, магистрантов и аспирантов, № 323-324:
13. Пестрикова А. А. Обязательства суррогатного материнства. Дис. ... канд. юрид. наук. Самара, 2007, № 111:
14. Чашкова С. Ю. Система договорных обязательств в российском семейном праве: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03/С. Ю. Чашкова. - Москва, 2004, № 23: Հասցեի է հետևյալ հղմամբ՝ https://pureportal.spbu.ru/files/108292010/_Alma_Mater_2022.pdf – 01.03.2026 թ. հրմամբ:

Рубина Петросян

Ассистент кафедры гражданского права юридического факультета ЕГУ,
кандидат юридических наук (к.ю.н.)

Милена Аршакян

Магистрант кафедры гражданского права юридического факультета ЕГУ

РЕЗЮМЕ

Проблемы договорного регулирования суррогатного материнства

Статья посвящена раскрытию правовой сущности договора, заключаемого в рамках применения института "суррогатного материнства" - одной из разновидностей вспомогательных репродуктивных технологий. В частности, в статье рассматриваются правовая природа договора о суррогатном материнстве, обсуждаются особенности его заключения, выявляются недостатки и пробелы действующих правовых регулирований, их проблемные аспекты, а также представляются соответствующие законодательные инициативы, направленные на договорное регулирование данного института.

Ключевые слова: суррогатная мать, вспомогательная репродуктивная технология, предполагаемый родитель, договор о суррогатном материнстве, заказчик, имплантация, подсадка эмбриона, реальный договор, консенсуальный договор.

Rubina Petrosyan

Assistant Professor at the Chair of Civil Law,
Faculty of Law, Yerevan State University (YSU), PhD in Law

Milena Arshakyan

Master's Student at the Chair of Civil Law,
Faculty of Law, Yerevan State University (YSU)

SUMMARY

Issues of contractual regulation of surrogacy

The article is devoted to disclosing the legal essence of the agreement concluded within the framework of the "surrogacy" institute, one of the varieties of assisted reproductive technologies. In particular, the article addresses the legal characterization of the surrogacy agreement, examines the specific features of its conclusion, identifies the

shortcomings and gaps in the current legal regulations, highlights problematic aspects, and presents relevant legislative initiatives aimed at improving the contractual regulation of the institution.

Key words: surrogate mother, assisted reproductive technology, intended parent, surrogacy agreement, commissioning party, implantation, embryo transfer, real contract, consensual contract.

Բնագիրը ներկայացվել է 20.04.2026թ.

Ընդունվել է տպագրության 27.04.26թ.